

Наука, 2002. – 264 с.

9. Кобзар Н.В. Поняття „компетеність”, „компетенція” і „готовність до діяльності” в сучасній освітній парадигмі / Н.В. Кобзар // http://almamater.lnpu.edu.ua/magazines/elect_v/NN11/10knvsop.pdf.
10. Лернер И.Я. Проблемы обучения / И.Я. Лернер. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
11. Програма для профільного навчання учнів загальноосвіт. навч. закл. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Профільний рівень / Уклад.: Л.І. Мацько, О.М. Семенов. – К.: Грамота, 2011.
12. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному?: Пособие для учителя / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕС, 2005. – 383 с.

УДК 159.922.8.:159.922.72

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ

Наталя Пилипенко
(Київ, Україна)

У статті проведено теоретичний аналіз проблеми життєвих стратегій у психолінгвістичному аспекті, зокрема обґрунтована роль вербальних здібностей особистості у процесі становлення її життєвих стратегій.

Ключові слова: життєві стратегії, вербальні здібності, мова, мовлення, внутрішнє мовлення, мовленнєве мислення, мовленнєва діяльність.

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы жизненных стратегий в психолингвистическом аспекте, в частности показана роль вербальных способностей личности в процессе становления ее жизненных стратегий.

Ключевые слова: жизненные стратегии, вербальные способности, язык, речь, внутренняя речь, языковое мышление, речевая деятельность.

Theoretical analysis of the problem of life strategies in psycholinguistic aspect is shown in the article, in particular it is substantiated the role of verbal abilities of the individual in the process of life strategies.

Key words: life strategies, verbal ability, language, speech, inner speech, linguistic thinking, speech activity.

Постановка проблеми. У наш динамічний час особливе значення надається вмінню бути суб'єктом життєдіяльності, приймати активну участь у побудові власного життєвого шляху та бути відповідальним за власний життєвий вибір. Найповніше це вміння, на нашу думку, реалізується в процесі

формування людиною стратегії свого життя.

Згідно з нашим розумінням, життєва стратегія є свідомим способом організації людиною власного життя та конструювання образу бажаного майбутнього, що спирається на здатність до прогнозування. За результатами теоретичного аналізу проблеми становлення життєвих стратегій особистості нами встановлено, що в процесі побудови моделі життя функціонально значущими виступають прогностичні та рефлексивні здібності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подальше вивчення проблеми становлення життєвих стратегій особистості потребує розгляду ще одного важливого аспекту: мовно-мовленнєвого розвитку особистості. Методологічна доцільність цього кроку пояснюється наступними аспектами.

По-перше, мова, як система знаків, є засобом функціонування інтелектуальних процесів людини в якості знаково-понятійної основи [2]. Виступаючи системою суспільно-фіксованих знаків, мова слугує не лише засобом комунікації, а й інструментом відображення об'єктів зовнішнього і внутрішнього світу людини [18]. Мова є конкретною формою усвідомлення людиною навколишнього об'єктивного світу. Вона є носієм свідомого узагальнення дійсності. Відтак, свідомість є невіддільною від мови [8, с. 235-236]. Відповідно, і здатність до рефлексування невіддільна від оволодіння мовою та процесом мовлення.

Мова є носієм суспільно встановлених і фіксованих у ньому значень. О.М. Леонт'єв наголошує, що субстратом процесу мислення є мова. Мислення виступає як процес руху значень, як дії зі словесними "поняттями-значеннями". Саме тому, з позиції вченого, проблема мислення є проблемою мовленнєвого мислення, як пізнавального процесу, що здійснюється за допомогою словесних узагальнень [7].

Мовлення слугує способом формування і формулювання думки, опосередковуючи процес її побудови. На думку І. А. Зімньої, мовленнєва діяльність людини формується і розвивається в єдності із загальним інтелектуальним розвитком, в якому вона опосередковує становлення і якісну своєрідність функціонування вищих психічних процесів і станів, які, в свою чергу, обумовлюють сам мовленнєвий розвиток [6].

По-друге, людина досягає далекоперспективної антиципації на рівні вербально-логічного мислення, що дає можливість найбільш ефективного планування за рахунок переходу від початку запланованого до його результату у вербально-логічному образі та у зворотному напрямку [5]. Окрім того, здатність людини оперувати категоріями майбутнього обумовлена появою та розвитком здатності до прогнозування на мовленнєво-мисленевому рівні [12].

По-третє, рефлексія розглядається як раціональна, вербально-символічна активність особистості, спрямована на розвиток та інтеграцію суб'єкта і його життєвого шляху [15]. На переконання вчених Н.Д. Завалової, Б.Ф. Ломова та В.А. Пономаренко, провідна роль у формуванні усвідомленого відображення належить вербально-логічним процесам [5]. Тобто, рефлексії підлягає те, що потрапляє у вербально-логічну сферу.

З огляду на вищезазначене, ми пропонуємо дослідити функціональне

значення мови й мовлення (як вербальної складової) та особливостей їх розвитку й використання особистістю у становленні власних життєвих стратегій. В якості категоріальної та діагностичної одиниці для цього ми пропонуємо використовувати поняття “*вербальні здібності особистості*”.

Метою статті є висвітлення психолінгвістичних аспектів проблеми життєвих стратегій особистості, а також визначення ролі вербальних здібностей особистості у побудові життєвої стратегії.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, суттєве значення для вирішення питання мовно-мовленнєвої складової у становленні життєвих стратегій особистості та визначенні головних векторів її дослідження мають основні положення наукових розробок О.Б. Старовойтенко, присвячені дослідженню мовної діяльності і, зокрема, слову, як феномену, що приймає участь в організації індивідуального життя та становленні індивіда як суб'єкта власної життєдіяльності. Вчена стверджує, що слово несе в собі певне функціональне значення, яке виявляється в індивідуальному розвитку, самопізнанні та самовизначенні людини. Отже, слово у своєму потенціалі слугує: забезпеченню інтелектуальної діяльності суб'єкта; заміщенню образних моделей об'єкта; суб'єктивному осмисленню об'єкта; структуруванню свідомих актів суб'єкта; репрезентації неусвідомлюваних психічних змістів; символізації ірраціонального розуміння об'єктів; вираженню оцінних переживань щодо об'єкта; кодуванню рефлексивних дій та формуванню Я-концепції суб'єкта; запуску й регуляції дій суб'єкта; оформленню концептуальних моделей об'єкта та позначенню “пустот” у концептуальній моделі об'єкта та ін [14].

З метою більш повного розгляду функціональної значущості вербальних здібностей особистості у процесі становлення життєвих стратегій звернемось до розробок суміжних з психологічною наукою дисциплін.

Суттєве значення для вивчення поставленої проблеми має теорія про “внутрішню форму” слова, автором якої є мовознавець і теоретик лінгвістики О.А. Потебня. Основні питання, навколо яких будується вчення автора, стосуються відношення думки до слова та значення слова для думки. Як писав вчений: “Внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка” [10].

Фундаментальне дослідження мови як середовища існування людей та їх взаємодії було проведене відомим лінгвістом Б. М. Гаспаровим. Вчений зазначав, що мовні образи, які з'являються у свідомості того, хто говорить (вербалізує) мають першочергове значення для процесу усвідомлення та отримання певного “смислу” [4].

Ж. Бодрійяр висловлює переконання, що слова виступають “держателями та генераторами ідей”, а звідси, виявляються їх провідниками. Філософ наголошує, що виконуючи функцію генерування та регенерування ідей, слова забезпечують рух людини вперед [1, с. 5-6], інакше її розвиток.

За М. Мерло-Понті, втілення думки в слові призначено не лише для передачі її змісту іншим, а також і для того, щоб мисленнєвий образ став зрозумілим власне суб'єкту мовлення. Виразити думку для суб'єкта означає,

передусім, усвідомлювати її [9]. О.Г. Ревзіна зазначає, що саме через мову знаходять своє втілення когнітивні моделі, за допомогою яких розум людини забезпечує організацію й структурування інформації [11].

На переконання лінгвістів Е. Сепіра та Б. Л. Уорфа, мова, як досконала система символізації досвіду, є засобом формування реальності. Людина сприймає увесь потік чуттєвих вражень навколишнього світу через мовну систему свідомості, яка забезпечує систематизацію та структурування уявлень про реальність. Однією з важливих характеристик мови є її евристичність, у відповідності до якої, форми мови визначають для людини способи сприймання та інтерпретації дійсності. Через мову людина здатна розподіляти індивідуальний досвід на елементи, виходячи, тим самим, за його межі, що забезпечує можливість поступового переходу від потенційних значень до реальних [13; 16].

Важливим методологічним підґрунтям для подальшого висвітлення ролі мовно-мовленнєвої складової у побудові життєвих стратегій особистості є психологічні розробки Л.С. Виготського, в яких розкривається специфіка динамічного процесу взаємовідношень між думкою та словом. Науковець прийшов до висновку, що думка безпосередньо не співпадає з мовленнєвим вираженням. Думка, на відміну від мовлення, не складається з окремих слів: “Те, що в думці міститься симультанно, то в мовленні розгортається сукцесивно” [3, с. 332]. Відповідно, перехід від думки до мовлення являє собою складний процес розчленування думки та оформлення її у словах .

Звідси, припускаємо, що адекватність і точність відтворення думки значною мірою пов’язані з розвиненістю вербальних здібностей: рівнем словникового запасу, вмінням знаходити відповідне мовне формулювання для відображення власних уявлень та намірів.

Особливо важливою в наукових розробках Л.С. Виготського, на наш погляд, ідея про те, що: “думка не виражається в слові, але здійснюється в слові” [3, с. 285]. Спираючись на це, припускаємо, що можливість розуміння власних ідей та прагнень, починається з усвідомленого використання мови у письмовій чи усній формі.

Досліджуючи проблему внутрішнього мовлення, Л.С. Виготський розглядає його як особливий внутрішній план мовленнєвого мислення. Сам рух мовленнєвого мислення, згідно з Л.С. Виготським, виглядає наступним чином: породження думки певним мотивом – оформлення думки, опосередкованої словом внутрішнього мовлення – оформлення думки в значеннях слів зовнішнього мовлення [3, с. 334].

Функціональна своєрідність внутрішнього мовлення, згідно з переконаннями вченого, полягає в тому, що слово в ньому значно більше навантажене смислами, аніж у зовнішньому мовленні. Слово внутрішнього мовлення охоплює величезний смисловий зміст, для переведення якого у зовнішнє мовлення знадобиться розгортання цілої панорами слів.

Процес переходу внутрішнього мовлення у зовнішнє мовлення є складною динамічною трансформацією, оскільки представляє собою не просту вокалізацію внутрішнього плану мовлення, не простий переклад, а

перетворення абсолютно своєрідного синтаксису і смислового строю у інші структурні форми, притаманні лише зовнішньому мовленню. Це перехід предикативного, ідіоматичного мовлення, мовлення для себе у синтаксично розчленоване і зрозуміле іншим [3].

Наша зацікавленість вищерозглянутими ідеями Л.С. Виготського викликана тією обставиною, що життєва стратегія, в нашому розумінні, є індивідуальним, творчим і свідомим способом організації людиною власного життя, а також конструювання образу бажаного майбутнього. До того ж, життєва стратегія виступає ментальною моделлю побудови життя, динамічною системою загальних уявлень особистості про власне життя, яка визначає перспективи його розвитку. Тому, процес становлення і функціонування життєвої стратегії відбувається, передусім, на рівні *ментального, мисленнєвого опрацювання з подальшим мовленнєвим (усним чи письмовим) оформленням*. Це забезпечує можливість більш широкого усвідомлення життєвої стратегії, корекції її змісту з метою індивідуалізації та знаходження творчо збагачених способів реалізації.

Використовуючи досвід, отриманий Дж. Брунером у вивченні основних способів кодування інформації, вчена М.О. Холодна припускає, що в структурі зрілого інтелекту переробка інформації відбувається в системі трьох модальностей досвіду: “через знак (словесно-мовленевий спосіб кодування інформації); через образ (візуально-просторовий спосіб кодування інформації); через чуттєве враження з домінуванням тактильно-дотикових відчуттів (чуттєво-сенсорний спосіб кодування інформації)”. Тобто, людина володіє щонайменше трьома способами розуміння чого-небудь: словесно визначити, мисленево побачити й відчутти [17, с. 111].

Таким чином, виходячи з ідей Л.С. Виготського, М.О. Холодної та головних узагальнених положень нашого теоретичного дослідження, вважаємо, що формулювання думки в словах забезпечує розгортання процесу усвідомлення власних ідей та прагнень, а відтак, вербальні здібності особистості мають важливе значення для процесу становлення життєвої стратегії особистості, а саме для оформлення її на рівні свідомості.

Висновки. Аналіз проведених досліджень засвідчив функціональну актуальність і важливість вербальних здібностей особистості в становленні життєвих стратегій. Так, розвинені вербальні здібності значно збагачують процес становлення життєвої стратегії за рахунок можливості встановлювати численні зв'язки й відношення між явищами внутрішнього та зовнішнього світу, дають змогу ясніше зрозуміти власні переживання, відношення до світу, а також своє місце в ньому, забезпечують можливість осмислення потреб, оцінювання перспектив майбутнього, формулювання цілей, узгодження їх з власними здібностями та цінностями, здійснення прогнозу досягнення результатів, корекції планів тощо. Отже, засвоєння мови, розвиток мовлення, а також його використання для вербалізації мисленнєвої діяльності, є необхідною ланкою в процесі становлення життєвих стратегій особистості.

Перспективою подальших пошуків у напрямку досліджуваної проблеми є емпіричне вивчення особливостей функціонування вербальних

здібностей особистості у становлення життєвих стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Жан. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Жан Бодрийяр Пер. с франц. Н. Сулова. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 199 с.
2. Большой психологический словарь [Сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – СПб.: Прайм - ЕВРОЗНАК, 2007. – 672 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. - Изд. 5, испр. - Издательство «Лабиринт», М., 1999. – 352 с.
4. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. Гаспаров. – М.: «Новое литературное обозрение», 1996. – 352с.
5. Завалова Н.Д. Образ в системе психической регуляции деятельности / Завалова Н.Д., Ломов Б.Ф., Пономаренко В.А.; ответ. ред. доктор психол. наук, проф. Ю.М. Забродин. – Москва «Наука» 1986. – 180 с.
6. Зимняя И.А. Способ формирования и формулирования мысли как реальность языкового сознания / Зимняя И.А. // Язык и сознание: парадоксальная рациональность; [отв. ред. Н.В. Уфимцева]. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1993. – 174 с.
7. Леонтьев А.Н. Мышление и речь / Алексей Леонтьев // Лекции по общей психологии: Учеб. пособие для вузов по спец. "Психология" [под ред. Д.А. Леонтьева, Е.Е. Соколовой.]. – М.: Смысл, 2000. – 509 с.
8. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. / Алексей Николаевич Леонтьев. – Т. II. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.
9. Мерло-Понти Морис. Феноменология языка [Электронный ресурс] / Морис Мерло-Понти [перевод и примечания В.М. Рыкунова] // Логос. – № 6. – 1994. – С. 179 – 193. – Режим доступа до журналу: <http://anthropology.rinet.ru/old/soder>.
10. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня // Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 67.
11. Ревзина О.Г. Память и язык [Электронный ресурс] / О.Г. Ревзина // Критика и семиотика. – Вып. 10. – Новосибирск, 2006. – С. 10-24 Режим доступа до журналу: <http://www.philology.ru/linguistics>
12. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л.А. Регуш. – СПб.: «Речь», 2003. – 352 с.
13. Сепир Э. Язык [Электронный ресурс] / Э. Сепир Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С. 223-247 // Режим доступа до журналу: <http://philology.ru/linguistics1>.
14. Старовойтенко Е.Б. Потенциал слова в индивидуальной жизни / Е.Б. Старовойтенко // Мир психологии. – 2008. – № 2. – С. 80-93.
15. Старовойтенко Е.Б. Психология личности в парадигме жизненных отношений: [Учеб. пособ. для студ. высш. учебн. Заведений] / Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академический Проект; Трикста, 2004. – 256 с.
16. Уорф Б.Л. Лингвистика и логика [Электронный ресурс] / Уорф Б.Л. // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М., 1960. – С. 183-198. Режим доступа до журналу <http://www.philology.ru/linguistics1/worf-60b.htm>.

17. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / Холодная М.А. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
18. Щедровицкий Г.П. «Языковое мышление» и его анализ [Электронный ресурс] // Вопросы языкознания. – 1957. – № 1 Г.П. Щедровицкий. Избранные труды. М., 1995. Режим доступа до журналу // <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/0>.

УДК 06

ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анжела Репецька
(Запоріжжя, Україна)

У статті приведено визначення поняття «екзистенціальна рефлексія»; звертається увага на арсенал психодіагностичних підходів для дослідження рефлексивно-сислової сфери особистості; на основі аналізу сучасних наукових узагальнень і результатів власного емпіричного дослідження обґрунтовується важливість використання методів психосемантичного підходу для діагностики екзистенціальної рефлексії.

Ключові слова: екзистенціальна рефлексія, особистість, психосемантичний підхід, психодіагностика.

В статье приведено определение понятия «экзистенциальная рефлексия»; обращается внимание на арсенал психодиагностических подходов для исследования рефлексивно-смысловой сферы личности; на основе анализа современных научных исследований и результатов собственного эмпирического исследования, обосновывается важность использования методов психосемантического подхода для диагностики экзистенциальной рефлексии личности.

Ключевые слова: экзистенциальная рефлексия, личность, психодиагностика, психосемантический подход.

The article presents a definition of the notion "existential reflection", focus your attention to the arsenal of psychodiagnostic approaches for studying the reflexive-meaning sphere of personality, and on the basis of the analysis of current scientific research and results of the own empirical research, it is substantiated the importance of using the methods of psychosemantic approach for diagnosing the existential reflexion of personality.

Key words: existential reflexion, personality, psychodiagnostics, psychosemantic approach